

בחירה חופשית

בפרשיות השבוע הקרובות נקרא אודות העונשים שקיבל פרעה בעקבות השעבוד בבני ישראל, כמו גם הגזירות הקשות וסירובו לשלחם לחירות. בשני מקומות בתורה הכריז על כך הקב"ה מראש. הראשון, בפרשת לך לך הבטיח הקב"ה לאברהם: "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֶנֶכִי וְאַחֲרָי כֹּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גְּדוֹלִי" (בראשית טו, יד), ללא התייחסות אישית לפרעה. אולם נושא המקור השני היה פרעה, כפי שכתוב בפרשתנו: "וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרֹעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת אֹתֹתַי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ז, ג).

נשאלת השאלה, מדוע העניש הקב"ה את המצרים, הרי הקב"ה גזר שהם יהיו שלוחיו למלא גזרתו? ביתר שאת מתעצמת השאלה, כשעוברים לפן האישי. נשאלת השאלה, מה חטאו של פרעה, הרי לאחר שהקשה הקב"ה את לבו נשללה ממנו הבחירה?

עונש על חטאים

תשובות רבות ניתנו לשאלה חשובה זו, במאמרנו זה נביא את העיקריות שבהן. נפתח בדברי חז"ל במדרש רבה (יג, ג): "אמר רבי שמעון בן לקיש: יסתם פיהם של מינים... שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה, שניה ושלישית ואינו חוזר בו, והוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא, אף כך פרעה הרשע, כיון ששיגר הקב"ה חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה: אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך, הוי 'כִּי אֲנִי הַכְּבִידְתִּי אֶת לְבָבִי, מִהוּ הַכְּבִידְתִּי? שַׁעֲשֵׂה הַקְּבִ"ה אֶת לְבוֹ כַּכְּבָד הַזֶּה שֶׁהִיא מִתְבַּשֶּׁלֶת שְׁנִיָּה וְאַרְטָסִים נִכְנַס בְּתוֹכָהּ, כִּךְ נַעֲשֶׂה לְבוֹ שֶׁל פְּרֹעֶה כַּכְּבָד הַזֶּה וְלֹא הִיָּה מִקְבֵּל דְּבָרָיו שֶׁל הַקְּבִ"ה". כלומר פרעה נענש על שחטא, שלא שמע להתראות הקב"ה.

גם הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ו ה"ג) מבאר שנענש על מעשיו הרעים, וכך כותב: "ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה... כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא, לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, **לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו** שנאמר 'הבה נתחכמה לו', נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, **לפיכך חזק הקב"ה את לבו**. ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר: שלח ועשה תשובה, וכבר אמר לו הקב"ה: אין אתה משלח, שנאמר 'וְאֶתָּה יַעֲבֹדֶיךָ יְדַעְתִּי...', ואולם בעבור זאת העמדתך, **כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב**, אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו". פרעה נידון על מעשיו הראשונים, שהרשיע לעם ישראל עוד לפני שהכביד הקב"ה את לבו.

חיזוק חלקי

יש פרשנים הסוברים שהקשה הקב"ה את לב פרעה רק בחלק מהזמן. רש"י מבאר שבחמש מכות הראשונות לא נאמר 'ויחזק ה' את לב פרעה', אלא רק 'ויחזק לב פרעה'. שינוי זה מלמדת התורה שהקב"ה הקשה את לבו רק בחמש המכות האחרונות. גם רמב"ן ביאר באופן דומה, אך הוסיף שבחמש המכות האחרונות, כשגברו המכות, נמלך פרעה לשלחם מכובד המכות, (לא כדי למלא את רצון הקב"ה), ואז הקשה הקב"ה את רוחו ואימץ את לבבו.

ניתן לצרף לכך את דעת הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ו ה"ה, ומעין זה כתב בשמונה פרקים פרק ח') שכתב: "וכן המצריים, כל אחד ואחד מאותן המצרים והמריעים לישראל, אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו, שלא גזר על איש ידוע, אלא הודיעו שסוף זרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם". הקב"ה לא גזר על כל מצרי שיענה וישעבד את בני ישראל. אילו רצה אחד המצרים שלא לשעבד, היתה הרשות בידו, הוא לא היה נענש על הימנעותו מלשעבד. ביאור המילים 'דן אֶנְכִי' – הקב"ה יעניש כל אחד מהעם המצרי, שעסק בשעבוד עם ישראל.

למצרים היתה בחירה מלאה

הרמב"ן ביאר שהמצרים שעבדו את עם ישראל ללא ידיעה שהקב"ה גזר עליהם להשתעבד. הדבר דומה למי שהרג אדם, שכבר בראש השנה נגזר עליו למות באותה שנה. ההורג לא עשה זאת משום שידע שכך נגזר עליו, שכן אילו שמע והרג מחמת הרצון למלא את הגזירה, לא היה נענש עליו, ואדרבא היה מקבל שכר, אולם איש זה רצח ממניע אישי, ועל כן ייענש. כך המצרים, שעבדו ועינו את עם ישראל לא מרצון למלא את גזירת הקב"ה, שכן לא שמעו עליה, אלא עשו זאת מרצונם האישי, מתוך אכזריותם. ניתן להוסיף לכך את דברי הר"ן, שהסביר שהקב"ה הודיע לאברהם מה יהיה בעתיד – ש"הגוי אֶשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֶנְכִי", אך לא הגדיר מי העם שישעבד את עם ישראל בפרך. המצרים, מתוך בחירה ורצון שלהם עשו זאת. ובדרך זו מבאר גם רבי חיים פלטיאל. הקב"ה מתנהג עם בריותיו בהתאם לרצונות ונטיות ליבם. משודע שאין כוונתם של הרשעים לשפר מעשיהם ולחזור לדרך הישר, הרי ש"עוזר" להם לממש כוונתם, כפי שאומרים חז"ל 'הלעיטהו לרשע וימות', בבחינת 'הבא ליטמא פותחין לוי'. ומוסיף אברבנאל שהעונש הישר שאמור לקבל החוטא הוא למות. הקב"ה ברוב חסדיו המציא והנחיל דרכי תשובה למי ששב אליו, אולם פרעה לא רצה לעזוב את דרכו החוטאת והיה בבחינת 'טובל ושרץ בידו', ולא ראוי היה שיקבל הקב"ה את תשובתו.

הכותב: הרב חגי ולוסקי – מרצה ומחבר סדרת הספרים 'תורתך שאלתי' על התורה, רב המכר 'כי ישאלך', על הגדה של פסח, 'מה שאלתך' – על מגילת אסתר.

לתגובות – office@shaalti.co.il ; 052-9453811

רוצה רעיונות יפים על פרשת וארא, שיעשירו את שולחן השבת? מוזמן להיכנס לקישור

<https://did.li/YuFTY>

לקריאה והורדת גליון תורתך שאלתי לפרשת וארא, בקישור <https://shaalti.co.il/?p=11995>

לקבלת רעיון יומי לפרשת השבוע, שיעשיר את שולחן שבת, ניתן בקישור

<https://chat.whatsapp.com/EUVR197VITp8LQMjx429Uc>

ניתן לקבל גם במייל, לאחר שליחת המילים 'רעיון', למייל office@shaalti.co.il

להתרשמות וחוות דעת לקוחות מרוצים, בקישור <https://did.li/xalCN>